

TÜRKİSTAN MUHTARİYETİ DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE YIKILIŞINDA YAŞANANLAR İLE BUNUN “ÖZBEK CEDİT” ŞİİRİNE YANSIMASI

Öz: 1917 Ekim İhtilali'nden sonra Türkistanlı aydınlar tarafından millî değerler, inanç, hukuk ve demokratik ilkeler esasında Türkistan Muhtariyeti Devleti adında bağımsız bir devlet kurulmuştur. Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin hükümeti tarafından kısa zaman içinde bu devletin millî ordusu oluşturulmuş; bayrağı gönderme çekilmiş, millî marşı kabul edilmiş, millî parası ile anayasası hazırlanmıştır. Bu devletin kurulmasında Türkiyeli subay ve siyasetçilerin büyük katkıları olmuştur. Ancak, Türkistan Muhtariyeti Devleti Bolşevik hükümeti tarafından yok edilmiştir. Esaret hayatına devam etmek istemeyen Türkistanlı Ceditçi aydınlar, vatanlarını Bolşevik müstemlekesinden güç kullanarak kurtarmak için Türkistan Millî İstiklâl Hareketi adı altında ülke tarihindeki en büyük silâhlı mücadele hareketini başlatmışlardır. Bu silâhlı mücadeleye Türkiye'den başta Enver Paşa olmak üzere birçok subay iştirak etmiş, Türkistanlı mücahitlerle birlikte Türkistan'ın hürriyeti için can verip can almışlardır. Bütün bu tarihî olaylar Özbek Cedit şiirine aksetmiştir. Çolpan, Hamza, Fitrat, Batu, Elbek, Kâmi, Sıdkıy... gibi Ceditçi şairler şiirlerinde dönemin olaylarını tüm teferruatıyla bazen büyük bir sevinçle bazen de hüznü ve öfke dolu bir dille terennüm etmişlerdir. Bu bağlamda Bolşevik İhtilali'nden sonraki dönemde Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin kuruluşu için yapılan mücadeleler, Türkistan Muhtariyeti'nin ilanı, Türk-İslâm ülkeleri ve halklarının “düşmana” yani Sovyetlere karşı birlik olmaları için yapılan çağrılar, Türkistan Muhtariyeti'nin Sovyetler tarafından yıkılışı, Türkistanlılara uygulanan soykırım, Sovyetlerin iki yüzlülüğü, işgalcilere karşı vatanın savunulması, isyan ve kardeş Anadolu Türklüğünden yardım talebi gibi temalar Özbek Cedit şiirinin esas konusunu oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik İhtilali, Türkistan Muhtariyeti Devleti, Ceditçi Aydınlar, Türkistan Millî İstiklâl Hareketi, Anadolu Türklüğü.

The Events That Took Place in the Establishment and Collapse of Turkestan Autonomy and its Reflection on the Uzbek Jadid Poetry

Abstract: After the 1917 October Revolution, an independent state named Turkestan Autonomy State was established by the intellectuals of Turkestan based on national values, beliefs, law and democratic principles. The national army of this state was established in a short time by the government of the Turkestan Autonomy; its flag was raised, its national anthem was accepted, its national currency was printed and its constitution was prepared. Turkish military officers and politicians had a great contribution to the foundation of this state. However, the Turkestan Autonomy State was destroyed by the Bolshevik government. The Jadidist intellectuals of Turkestan who did not want to continue their life in captivity started the biggest armed struggle movement in the history of the country under the name of Turkestan National Independence Movement in order to save their homeland from the Bolshevik colony by using force. Many military officers from Turkey, mainly including Enver Pasha, attended this struggle, and together with the mujahids of Turkestan, they killed and died for the freedom of Turkestan. All these historical events are reflected in the Uzbek Jadid Poetry. Jadidist poets such as Çolpan, Hamza, Fitrat, Batu, Elbek, Kâmi, Sıdkıy...etc depicted the events of the period with all details in their poems, sometimes with great joy, sometimes with a sad and angry language. In this context, in the period after the Bolshevik Revolution, the struggles for the establishment of the Turkestan Autonomy, the declaration of the Turkestan Autonomy, calls for Turkish-Islamic countries and peoples to unite against the “enemy”, namely the Soviets, the collapse of the Turkestan Autonomy by the Soviets, the genocide against the people of Turkestan, the hypocrisy of the Soviets, the defense of the homeland against the invaders, the rebellion and the request for help from the fraternal Anatolian Turkishness constituted the main themes of the Uzbek Jadid poetry.

Keywords: Bolshevik Revolution, Turkestan Autonomy, Jadidist Intellectuals, National Independence Movement of Turkestan, Anatolian Turkishness.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
49. SAYI / VOLUME
2021-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi
Murad HALMET

Kastamonu Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edeb. Böl.

mhalmet@kastamonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2113-8530

Gönderim Tarihi
Received
24.11.2020

Kabul Tarihi
Accepted
10.05.2021

Atf
Citation
HALMET, Murad (2021), “Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin Kuruluş ve Yıkılışında Yaşananlar ile Bunun ‘Özbek Cedit’ Şiirine Yansımaları” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (49), 53-75.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Türklerin en eski yurdu olan Türkistan, tarihte birçok kez işgallere maruz kalmıştır. Göktürkler döneminde Çinliler, 13. asırda Moğollar ve son olarak da 19. asrın ikinci yarısında Çarlık Rusya tarafından işgal edilerek sömürge haline getirilmiştir. Rusların Asya politikası dörtlü hücum şeklinde olup sırayla ticaret, yerleşme, diplomasi ve askerî yolla Batı Türkistan'ı aşamalı bir şekilde tamamen ele geçirmekten ibaret olmuştur. Bu politika çerçevesinde Çar Petro'nun emriyle 1717 yılında prens Aleksandr Bekoviç Çerkasskiy'nin kutasıyla Hive'ye yaptığı saldırısıyla başlayan Rus tecavüzü 1839-1840 yılları arasında General Perovskiy tarafından düzenlenen işgal girişimlerine kadar dönem dönem devam etmiştir. Her defasında Hive'yi zapt edemeyen Ruslar, yüz küsur yıl boyunca Türkistan'ın komşuları olan Rus Kazakları, Afganlılar ve Farsları kıskırtmak suretiyle Mâverâ-ün-nehr'in yıkılmasına sebep olmuşlardır. Daha net bir ifadeyle Ruslar, hariçte komşularıyla, içeride kendi aralarında savaşıyan Türkistan hanlıklarını 19. asrın ikinci yarısında sırasıyla işgal etmeyi başarmıştır (Allworth, 1964: 16-17).

Ancak Türkistan'da Rus işgali, tarihteki diğer işgallerden farklı olarak ideoloji ve zaman yönünden iki ayrı dönemde meydana gelmiştir. Meselâ, Çarlık Rusya'nın esas hedefi Ortodoks Hristyan dünyasının sınırlarını Türk-İslâm toprakları hesabında genişletmek, Müslüman Türklere kendi inancını dayatmak¹ ve Türkistan'ı kendi müstemlekesi yapmak suretiyle doğal zenginliklerini sömürmekten ibaretti. Böylesine bâkir ve verimli topraklara sahip, ucuz işçi gücü, (Sodiqov-Jo'rayev, 2011: 280-282) Rus malları için muazzam bir pazar² ve kendi içinde dağınık, askerî yönden zayıf, yani başka bir ifadeyle kontrol edilmesi daha kolay; jeo-politik ve jeo-stratejik açıdan mükemmel bir konumda olan; maddî kaynaklar bakımından zengin (Sodiqov-Jo'rayev, 2011: 306-319) Türkistan ülkesini Britanya İmparatorluğuna kaptırmamak Rusların başlıca dış politika stratejisini oluşturmuştur. Yani Rus Çarları ve devlet adamları bir taraftan Ortodoks Hristiyanlığının hamisi ve savunucusu olarak hem kendi halkının hem de bu inancın yayıldığı halkların gözünde kahraman olarak görünmek istemişlerdir (Sodiqov-Jo'rayev, 2011: 261). Ayrıca onlar, Rusya'da fakir köylü mujiklerin isyanlarını ve huzursuzluklarını din kisvesi altında bastırmaya,

¹ Ruslar, Müslümanlıktan vazgeçen ve Hristiyan dinini seçen Türklere aylık bağlamıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Abduraximova-Ergashev, 2002: 177.

² Çarlık Rusya'nın Türkistan'da uyguladığı ticaret ve pazar siyaseti hakkında geniş bilgi için bkz: Abduraximova-Ergashev, 2002: 102, 115, 223.

onların gözlerini boyamaya ve böylece kendi iktidarlarını sağlam bir şekilde sürdürmeye çalışmışlardır³. İşte bu zikredilen hususlar, Türkistan'ın Rusya tarafından işgal edilmesine yol açan amiller olmuştur.

Bolşevik İhtilâli'nin gerçekleştiği 1917 yılına kadar Türkistan halkı Çarlık sömürmesine karşı birçok kez isyan etmiştir. Dolayısıyla işgal sırasında ve Çarlık Rusyası döneminde Müslüman Türkler yüz binlerce insanî kayıplar vermiştir. Doğal olarak Rus ordusu da isyanlarla boğuşmaktan yıpranmıştır.

Çarlık Rusya devletinin ömrünün son yüz yılında yaptığı büyük savaşlar onun çökmesini hazırlamıştır. Osmanlı-Rus Savaşı, Rus-Japon Savaşı ve ardından I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı ekonomik ve askerî kayıplar Rus İmparatorluğu'nu iyice yıpratmıştır.

Çarlık Rusya'nın mağlubiyeti, savaşın getirdiği ekonomik yük, meydana gelen sosyal ve siyasî krizler, imparatorluk bünyesinde yaşayan halklara dayatılan ağır vergiler, ülke çapında yaşanan gıda eksikliği, sanayi alanında üretimin durması, toprakların ekilememesi ...gibi hususlar halkın hayatını felç etmiştir. İşçiler, greve gitmiş, çiftçiler ise isyan etmişlerdir. Özellikle 1906-1911 yılları arasında Türkistanlıların en verimli topraklarına el konulması ve sudan mahrum bırakılması, I. Dünya Harbi sırasında Çar II. Nikola'nın emriyle Türkistanlıları cephe gersinde çalıştırmak gibi baskılar 1916 yılında gerçekleşen "ameleler isyanı"na yol açmıştır (Wheeler, 1966: 41). Bu isyan, Çarlık hükûmetinin savaş maceralarına ve sömürge düzenine karşı yapılmış en büyük halk isyanı olmuştur.

Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin Kuruluş Süreci

Yukarıda belirtilen huzursuzluklar ve çalkantılı krizlerin yaşandığı 1917 yılının Şubat ayında Bolşevikler, Menşevikler ve solcu Eserler güç birliği yaparak ülkede ihtilâl yaparlar. 2 Kasım 1917'de Lenin ve Stalin'in "*Rusya Halklarının Hukukları Deklarasyonu*" ve "*Milletlerin kendi kaderini kendi belirleme hakkı*", "*Tüm millî, dinî imtiyazlar ve sınırlandırılmaların ortadan kaldırılması*" hakkında "*Rusya ve Doğu'nun Tüm Emekçi Müslümanlarına*" (22 Kasım 1917) başlıklı beyanatı yayımlanır (Wheeler, 1962: 12). Söz konusu beyanatla Lenin ve Stalin imparatorluk hudutlarında yaşayan halklara millî devlet kurma sözü verirler. Hatta onlar daha da ileri giderek kurulacak olan millî devletlerin ihtilâl organları tarafından tam olarak korunacağını vaat ederler (Hasanov-Arifdjanov vd.,

³ Türkistan'da uygulanmak üzere çıkarılan "Nizam"da belirtilen "boş devlet arazileri" ifadesinden yola çıkarak Çarlık yönetimi tarafından politika gereği Türkistanlıların verimli sulak topraklarına el konulmuş ve Türkistan'a kitlesel bir şekilde göç ettirilen Rus köylülerine verilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Sodiqov-Jo'rayev, 2011: 296-298.

2004: 26). Bolşevik liderler, işte bu beyanatı imparatorlukta yaşayan halklara kendileri tarafından verilen “siyasî bağımsızlık” olarak sunarlar ve bu şekilde onları Bolşevik İhtilâli’ne dâhil etmeyi başarırlar.⁴

Bolşevik İhtilâli 7 Kasım 1917 tarihinde başarıyla sonuçlanır. Ancak Bolşevik Ruslar, Taşkent’te yerli taraftarlarıyla birlikte kendi hareketini kurarlar. Bu taraftarlar işçi, asker, savaş esirleri, sol gruplar ve cephede bulunan komünistlerden oluşmuştur. Ekim ayına gelindiğinde St. Petersburg’da silâhlı çatışmaların yaşandığı, geçici hükûmetin lağvedildiği ve iktidarın Bolşeviklerin eline geçtiği haberi duyulur. Bu haberle Türkistanlı Bolşevikler harekete geçer ve Taşkent’teki askerî kaleyi kuşatırlar. Günlerce devam eden çatışmaların sonunda kale ele geçirilir. 15 Kasım 1917’de İşçi, Asker ve Çiftçi Sovyeti’nin III. Kurultayında alınan karar gereği Türkistan Ülkesi Halk Komiserleri Sovyeti teşkil edilir. Fakat hükûmette paylaştırılan 15 kişik yönetimde tek bir Türk yer almaz, tüm üyeler Ruslardan ve Müslüman olmayanlardan seçilir (Usmonov-Sodiqov vd., 2006: 237). Bolşevikler, bu şekilde Türkistanlıların millî bir devlet kurma planına engel olmaya çalışmışlardır.

Konuyla ilgili Mustafa Çokayoğlu, bir hatıratında Rus milliyetçisi ve Hokand Öğretmenler Sendikasının başkanı L. S. Nekora’nın aşağıdaki sözlerinden yola çıkarak Sovyet Ruslarının asıl gayesinin Çarlık Ruslarından farklı olmadığını belirtmiştir: *İhtilâli Rus ihtilâlcileri, Rus işçileri, Rus askerleri gerçekleştirdi. Dolayısıyla Türkistan’da yönetim ve iktidar biz Ruslara aittir. Yerli halk ise, bizim onlara vereceğimize şükretmeleri gerekir* (A’zamxo’jaye, 2000: 63).

Bolşevik Rusların açıklamaları ve faaliyetlerinden onların asıl niyetlerini farkedenden Türkistanlı Ceditçiler hızlı ve netice odaklı yoğun siyasî faaliyete girişirler. Türkistan ceditçiliğinin babası Mahmud Hoca Behbûdî, Münevver Kâri Abdureşidhanoglu, Abdurauf Fitrat, Feyzullah Hoca, Osman Hoca, Sadridin Aynî, Mustafa Çokayoğlu, Muhammedcan Tınışbayev, Şerali Lapin, Ahmet Zeki Velidî Togan, Âbidcan Mahmudov gibi öncü aydınlar 1917 yılında Türkistan’da birçok siyasî partinin kurulmasına vesile olur (Jo’rayev-Nurullin vd., 2000: 39).

Şehit Ceditçi Münevver Kâri Abdureşidhanoglu’nun öncülüğünde *Hürriyet verilmez, alınır!* sloganıyla 14 Mart 1917 tarihinde Şûrâ-yı İslâmiye örgütü kurulur. Örgütün beyin takımında Mahmud Hoca

⁴ Meselâ, o dönemde İstanbul’da çıkan *Sebil* gazetesinin 55. sayısında Stalin’in dilinden Türkistanlılara yapılan bağımsızlık vaadi Türkiyeli okurlara şu ifadeyle aktarılmıştır: “...Şeriat ahkâmına göre yaşamak isterseniz, öyle yaşayınız, biz buna kat’iyen karşı değiliz.” Bu konuda geniş bilgi için bkz: Türkistanî, 1979: 186.

Behbûdî, Mustafa Çokayoğlu, Ahmed Zeki Velidî Togan gibi Türk dünyasının ünlü aydınları yer almıştır. Bu örgüt, 16 Nisan 1917'de Türkistan Müslümanlarının I. Kurultayını gerçekleştirir. Kurultayda katılımcılar tarafından bir yol haritası oluşturulur. Bu programın ana hedefi özetle şu şekilde olmuştur:

Türkistan'da Müslümanların arasında ıslahatlar gerçekleştirileceği gayelerini yaymak; bölgede yaşayan tüm Müslümanları tek fikir ve hedef ekseninde birleştirmek ve Türkistan'a muhtariyet makamını elde etmek için mücadele etmek <https://greylib.align.ru/503/turkestanakaya-avtonomiya-sozdanie-i-razgrom-sbornik-statej.html> (Erişim tarihi: 15.11.2020).

Şûrâ-yı İslâmiye örgütünde Türkistan'da yaşayan diğer halk ve inanç vekillerine de kontenjan ayrılır. Bu şekilde demoktarik ve çoğulcu bir devlet yönetiminin kurulması amaçlanır. Bu durum, yeni kurulacak devletin şeriat kanunlarıyla yönetilmesi taraftarı olan Müslümanların hoşuna gitmez ve Şûrâ-yı İslâmiye örgütünün içinden ayrı bir hareket ortaya çıkar (Haziran 1917). Bu hareketin adı ayrılan Müslümanlar tarafından Şûrâ-yı Ulemâ olarak ilân edilir.

Çarlık yöneticilerinin yaptığı gibi Bolşevikler, dinî ve laik tecrübelerin yanı sıra siyaset tercübesine sahip olan Şûrâ-yı İslâmiye örgütünü kendilerine birincil tehdit olarak görür ve 1918 yılının başlarında örgütün faaliyetini yasaklar.

Diğer yandan Şûrâ-yı Ulemâ hareketinin üyeleri Taşkent, Semerkand ve Hokand gibi büyük şehirlerde faaliyete başlarlar. Örgütün programında: "devletin iç siyasetinde şeriat kanunlarına uyulması, millî ve dinî değerlerin korunup geliştirilmesi"nin altı çizilir. Fakat ulemacaların liderleri Şûrâ-yı İslâmiye örgütünün başına gelenlerin yakında kendi başlarına da geleceğinin farkına varırlar ve 17-20 Eylül 1917'de Taşkent'te Türkistan Müslümanlarının II. Kurultayını toplarlar. Bu kurultaydan Şûrâ-yı Ulemâ ve Şûrâ-yı İslâmiye örgütlerinin birleşip güç ve işbirliği yapması kararı çıkar. Bu karar gereği Türkler İttifak-ı Müslimîn⁵ adıyla yeni bir siyasî parti kurarlar (Shamsutdinov-Karimov, 2010: 33). Türkistanlılar tarafından kurulan bu örgütlerin gayesi hiç kuşkusuz İslâmî ve millî değerlere sahip bağımsız bir Türkistan Cumhuriyeti kurmaktan ibaret olmuştur. Bunun için onlar canlarıyla, mallarıyla mücadele ederler. Bir yıl içerisinde peş peşe dört kez gerçekleştirilen Genel Türkistan Kurultayı neticesinde Türkistan'daki tüm siyasî oluşumlar bir araya gelerek 27 Kasım 1917 tarihinde parlamentoya dayalı bir cumhuriyet şeklinde yönetilecek Türkistan Muhtariyeti Devleti'ni kurarlar. Kısa bir zaman içinde millî hükümet ilân

⁵ O sıralarda bu oluşumların dışında Türkistanlı Ceditçiler tarafından Turan ve Türk Ademi Merkezîyet (Federalist) örgütleri de faaliyet göstermiştir.

edilir. Hükûmet tarafından millî bayrak, millî marş ve millî para birimi kabul edilir. Ayrıca millî ordu kurulur, yeni anayasanın hazırlanması için çalışmalar başlatılır (Shamsutdinov-Karimov, 2010: 54).

Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin Şiire Yansımaları

Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin kurulduğu haberi aynı gün Türkistan'ın büyük şehirlerinden en ücra köşelerine kadar yayılır. On binlerce insan elinde “Yaşasın, Muhtariyetli Türkistan!” yazılı pankartlar taşıyarak bayram havasında sevinç gösterileri düzenler ve bu şekilde yeni devlete olan desteğini gösterir (Jo'rayev-Nurullin vd., 2000: 55-57). Abdurauf Fitrat, millî devletin kurulduğu gün için *Millî leyletül-kadir*⁶ ifadesini kullanarak mutluluğunu dile getirir. Ceditçi şairler tarafından Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin kurulmasıyla ilgili şiirler yazılır.

Abdülhamid Süleymaoğlu Çolpan, Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin ilân edildiği günü *Âzâd Türk Bayramı* olarak tarif eder ve aynı adla bir şiir de kaleme alır. Çolpan, on binlerce insanın katıldığı büyük nümayişte tesirli bir konuşma yapar ve ardından “Ozod Turk Bayramı/Âzâd Türk Bayramı” ve “Allahü Ekber”⁷ adlı şiirlerini okur. Halk, Çolpan'ın okuduğu şiirlere başından sonuna kadar *Allahü Ekber* tekbirleriyle eşlik eder (<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/tarix/turkiston-muxtoriyati-ning-madhiyasi.html> Erişim tarihi: 17.07.2020).

“Ozod Turk Bayramı/Âzâd Türk Bayramı” şiiri Türkistanlılar tarafından o kadar çok beğenilir ki, kâğıtlara el yazılarıyla yazılarak elden ele yayılır. Halk, Çolpan'ın bu şiirini okur, ezberler, marş olarak söylemeye başlar. Nitekim çok kısa bir zaman içinde bu şiir Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin millî marşı olarak kabul edilir:

Özbek Türkçesi

*Bizlar temir jonlimiz!
Shavkatlimiz, shonlimiz!
Nomusli, vijdonlimiz!
Qaynagan Turk qonlimiz!*

*Turkistonli-shonimiz, Turonli-unvonimiz,
Vatan-bizni jonimiz, fido o'lsun qonimiz!*

*Muxtoriyat olindi,
Ishlar yo'lga solindi.
Milliy marshlar cholindi,
Dushman o'rantsun endi!*

Türkiye Türkçesi

Biz, demir gibi canlıyız!
Şevketliyiz, şanlıyız!
Namuslu, vicdanlıyız!
Kaynayan Türk kanlıyız!

Türkistanlı şanıımız, Turanlı ünvanımız,
Vatan bizim canımız, feda olsun kanımız!

Muhtariyet alındı,
İşler yola konuldu.
Millî marşlar çalındı,
Düşman çatlasın şimdi!

⁶ Millî Kadir Gecesi.

⁷ Bu şiir bulunamamıştır. Araştırdığımız tüm eserlerde sadece şiirin adından bahsedilmiştir.

*Türkistonli-shonimiz, Turonli-unvonimiz,
Vatan-bizni jonimiz, fido o'lsun qonimiz!* Türkistanlı şanımız, Turanlı ünvanımız,
Vatan bizim canımız, feda olsun kanımız!

*Türk beshigi-Türkiston!
Yeri oltun, tog'lari kon!
Bolalaring qahramon!
Vatan uchun berur jon!* Türk beşiği, Türkistan!
Yeri altın, dağı maden!
Balaların (çocukların) kahraman!
Vatan için verir can!

*Türkistonli-shonimiz, Turonli-unvonimiz,
Vatan-bizni jonimiz, fido o'lsun qonimiz!* Türkistanlı şanımız, Turanlı ünvanımız,
Vatan bizim canımız, feda olsun kanımız!
(Shamsutdinov-Karimov, 2010: 59-60)

Çolpan, bu şiirini halkın önünde okurken, milletine kim olduğunu, tarihteki mevkiini hatırlatmakta ve kurulan yeni devleti göz bebeği gibi korumaya çağırılmaktadır. Çolpan, Türkistan'ın bütün Turan ellerde yaşayan Türk halklarının beşiği yani ortak vatani olduğunu belirtmek suretiyle milletini Bolşevikler tarafından Türk boyları arasına sokulmaya çalışılan ayrılık fitnesine karşı uyararak birlik olmaya davet etmektedir.

Şiirde geçen hürriyet, şan, namus, töre, adalet, vicdan, cesaret, kahramanlık, vatan, bayrak, millî marş, vatan için can verme; toprak, altın, dağ, maden, bağ, meyve... gibi kavramlar Türk-İslâm devlet sisteminin kendine özgü, tarihten günümüze kadar ulaşan ahlakî, siyasî, hukûkî, iktisadî ve askerî husûsiyetlerini ortaya koyan kutsal kavramlardır. Dolayısıyla şair, Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin temel harcının bu kavramlardan oluşması gerektiğini dile getirmektedir. Çolpan'a göre bir devlet ancak maddî ve manevî bilimle ilerleyebilir ve dolayısıyla kendi tabiriyle "düşmanların" ve "zağların/kargaların" boyunduruğu altına girmez. Bu yüzden milletine cehaletten kurtulmayı ve geçmişte yapılan hatalardan ibret alıp, terakkiyat yolundan gitmeyi tavsiye etmektedir. Çolpan'ın "Âzâd Türk Bayramı" adlı şiiri içerdiği anlam yüklü kelimeler ile verdiği mesajlar yönünden bir devlet manifestosu özelliğini taşımaktadır.

Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin kuruluşuna çok sevinen ve sevincini şiir yazarak dile getiren şairlerden biri de Hamza Hekimzâde Niyazî'dir. Hamza'nın "Türkistan Muhtariyetine" adlı şiiri Uluğ Türkistan gazetesinin 11 Ocak 1918 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Hamza'nın "Türkiston Muhtariyatına" adlı şiiri çok tesirli bir muhtevaya sahip olup şair şiirinde bir taraftan vatandaşlarını yeni devletle kutlamakta diğer taraftan milletine hayatî tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki, Hamza, söz konusu şiirini Çolpan gibi nakaratlar kullanmak suretiyle şarkı olarak yazmış ve milletinin hafızasına kazımayı hedeflemiştir:

Özbek Türkçesi

*Bugun Chingiz, Temurdek shohlar arvohi,
Dunyo yuzin titratgan askar sipohi,
Qichqirub der: "Turk o'g'li, o'lmang siz sohi!"*

Türkiye Türkçesi

Bugün Cengiz, Timur gibi şahların ervâhi,
Yer yüzünü titretmiş asker sipâhi,
Haykırp der: "Türk oğlu, olmayın gafil"

*Qutlug' bo'lsun Turkiston muxtoriyati!
Yashasun endi birlashub Islom millati!
Qichqirub der qurbonlar: "Ulug' Turkiston"
Unutmangiz, qonmangiz, boqing qabrsiton!
Birlashingiz Arab, Turk... Qobil, Hindiston!*

Kutlu olsun Türkistan Muhtariyeti!
Yaşasın artık birleşmiş İslâm milleti!
Haykırıp der kurbanlar: "Ulu Türkistan"
Unutmayın, kanmayın, bakın işte kabristan!
Birleşiniz Arap, Türk...Kâbil, Hindistan!

*Qutlug' bo'lsun Turkiston muxtoriyati!
Yashasun endi birlashub Islom millati!*

Kutlu olsun Türkistan Muhtariyeti!
Yaşasın şimdi birleşmiş İslâm milleti!

*Ahmad ruhi qichqira deb: "Hoy, ummatim!"
Bu kunda ham xo'r qolsa, din, millatim!
Haq shohiddir, kerakmas sizdek ummatim!*

Ahmet'in rûhu haykırıp der: "Ey, ümmetim!"
Bu günde de hor kalsa, din, milletim!
Hakk şahittir, gerekmez sizin gibi ümmetim!

*Qutlug' bo'lsun Turkiston muxtoriyati!
Yashasun endi birlashub Islom millati!*

Kutlu olsun Türkistan Muhtariyeti!
Yaşasın şimdi birleşmiş İslâm milleti!

*Qutluğ bo'lsun, ey yoshlar, to'kub qoningiz,
Bergan qurboningizga olg'on shoningiz!
Mangu qoldi dunyoda xush unvoningiz,*

Kutlu olsun, ey gençler, dökülen kanlarınız,
Verdiğiniz kurbana aldığınız şanıvız!
Bengü kaldı dünyada hoş ünvanınız,

Qutlug' bo'lsun Turkiston muxtoriyati!

Kutlu olsun Türkistan Muhtariyeti!

*Yashasun endi birlashub Islom millati!
Yashasun bu Turk o'g'lini mangu davlati!
(Hamza, 1988: 155-156)*

Yaşasın şimdi birleşmiş İslâm milleti!
Yaşasın Türk oğlunun bu bengü devleti!

Şair Hamza, söz konusu şiirinde olayları, şartları mukayeseli bir şekilde ele almıştır. Bundan maksat, Türk halkları başta olmak üzere bütün Müslüman halkların gözünü açmak; sömürüye, ezilmeye, zulüm ve baskıya karşı baş kaldırmak; Türk-İslâm ülkelerini birleşmeye ve İslâm'ın düşmanlarına karşı kendilerini savunmaya davet etmektir. Dolayısıyla şair, şiirinde bir taraftan Türk milletinin şanlı geçmişi ve hükümdarlarından örnekler vererek milletini yeni kurulan devlete sahip çıkmaya ve böylece atalarının ruhlarını şad etmeye çağırılmaktadır. Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim ayetlerine atıf yaparak Allah'ın yardımının sabırla mücadele eden müminlere yakın olduğunu belirterek milletine moral vermektedir. Bununla birlikte şair Hamza, milletinin mücadelede zayıf davranışından Hz. Peygamber'in asla hoşnut olmayacağını dile getirmek suretiyle Türkistanlıları Allah'a ve Peygamberi Hz. Muhammed'e layık kul ve ümmet olmaya çağırılmaktadır.

Şair, şiirinin son nakaratında ise Türkistan Muhtariyeti Devleti'ni Türk oğlunun *mengü* devleti olarak tarif etmekte ve Türkistan'ın Türk oğlunun kıyamete kadar yaşayacağı *mengü* devlet olduğunu işgalci Ruslara haykırılmaktadır.

Ekim İhtilâli'ni umutla karşılayan, bu ihtilâlin Türkistanlılar için bir kurtuluş olduğuna inan şairlerden biri de Abdullah Avlânî'dir. Avlânî, 1917 yılında Çarlık devletinin yıkılması ve Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin kurulmasıyla ilgili "Qutuldik/Kurtulduk" adlı şiir kaleme

almıştır. Bu şiirde şair ihtilâl sonucunda savaşların, baskıların, zulüm ve esaretin son bulduğunu, dünyanın yani Çarlık İmparatorluğu boyunduruğu altında yaşayan toprakların gülistana (bahara) dönüştüğünü terennüm etmektedir. Esaret zincirlerinin parçalandığı, vatani Türkistan'da milletinin "dikensiz" olduğunu yani işgalci bir yönetimin olmadığından söz etmekte, hür ve millî bir yol istediğini belirtmektedir. Şair, Rabbi'ne "gülistana dönmüş gülbahçesini" yani bağımsız bir devlet olarak ilân edilen Türkistan Muhtariyeti Devletini "hazandan" (yaprak dökümü mevsimi olan sonbaharın hışmından) koruması için yalvarmaktadır. Çünkü şairin milleti, kendi ifadesiyle "har qayu/her çeşit Rus" yani Çarlık ve Bolşeviklerin zulümlerinden çok çekmiştir.

Şiirin son iki mısrasında bağımsız bir devlet kurmanın zor bir görev olduğu bildirilmektedir. Daha da zor olanı ise onu muhafaza edebilmektir. Şaire göre, güçlü ve hür bir ülkeye sahip olmak ve stratejik hedeflere ulaşmak ancak modern bilim ve teknolojiyle mümkündür. Dolayısıyla Avlânî, uzun zamandır cehalet, gaflet ve ilimsizlik girdabına gark olmuş milletini terakkiyata davet etmektedir:

Özbek Türkçesi

*Guliston o'ldi olam har tarafta sayradi bulbul,
Asoratdan qutuldi barcha, istiyor hur yo'l,
Hazondan saqla, yo Rabb! Istiyor millat tikansiz gul,
Yetushmoq muddaoga muddaoga ilimsiz hayhot, erur mushkul,
Na mehnatlarni ko'rduq, har qayu ag'yor zulmindan. (Avlânî, 1979: 160)*

Türkiye Türkçesi

Gülistan oldu âlem, her tarafta şakıdı bülbül,
Esaretten kurtuldu herkes, istiyor hür yol,
Hazandan koru, ya Rab! istiyor millet dikensiz gül,
Kavuşmak mefkûreye ilimsiz heyhât, müşküldür,
Ne mihnetleri gördük her çeşit ağyar zulmünden.

Bir diğer Ceditçi şair Sirâciddin Sıdkıy da yazdığı "Umidi İttifoq/Ümid-i İttifak" adlı şiirinde kurulan Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin muhafazası için Türkistanlı Müslümanları aralarındaki görüş farklılıklarını bırakıp tek yürek, iyi niyet, birlik ve diriliğe davet etmektedir:

Özbek Türkçesi

*Emdi bizlarg'a bu kun g'oyatda hurriyat kerak!
Pok ko'ngil, sof dil birla tuzuk niyat kerak.*

.....
.....

*Bizlara lozimdur emdi, ey Musulmon, ittifoq!
Filmasal jism o'lsa birlik, go'yiyo jon ittifoq! (Qosimov, 2004: 215)*

Türkiye Türkçesi

Şimdi bizlere bu günde gayet hürriyet gerek!
Pâk gönül, saf kalp ile düzgün bir niyet gerek.

.....
 .....

Bizlere lazımdır şimdi, ey Müsülman, ittifak!
 Fil'mesel yek vücût olsa, güya can ittifak!

Aslında şair Sıdkıy'ın mezkûr şiirinde gizli bir endişe söz konusudur. Çünkü o, niyetini belli etmeyen Bolşeviklere karşı güvensizlik içindedir. Dolayısıyla ülküdaşları gibi milletinin hürriyeti ve Türkistan Muhtariyeti'nin bekâsı konusunda endişelidir. Şairin taşıdığı bu endişe, Türkistanlıların yek vücût olup hürriyetleri için mücadele etmedikleri takdirde sanki her an yaşanabilecek bir felâketin habercisi mahiyetindedir.

Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin Yıkılışı

Evet, maalesef şair Sıdkıy ve Avlânî'nin endişeleri çok geçmeden gerçeğe dönüşür. Türkistanlıların korktuğu başına gelir. 6 Aralık 1917 tarihinde Taşkent'te Şûrâ-yı İslâm ve Şûrâ-yı Ulemâ partilerinin liderleri Taşkent Sovyet Meclisi'nin başkanı Fedor Kolesov'un huzuruna gelerek vaat edilen millî ve bağımsız muhtariyet verilmesini talep ederler. Kolesov, millî âzâtlık hareketi mensuplarını talebi görüşmek üzere 13 Aralık 1917 tarihinde Taşkent'teki Kaufman (bugünkü Emir Timur) parkında buluşmaya davet eder. Bolşevikler, bir haftalık zaman zarfında kendi hain plânlarını uygulamak için hazırlık yapar. Buluşma gününde Münevver Kâri'in önderliğinde on binlerce insan bayram havasında miting yapmak üzere buluşma yerine doğru giderken “kızıl cellâtların” önceden hazırladığı tuzakla karşılaşır. Halk, mitralyözlerle taranır. Katliam yaşanır (Shamsutdinov-Karimov, 2010: 61-62).

Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin ülkenin dört bir tarafında halk tarafından canı pahasına desteklenmesi Bolşevikleri çok korkutur. Çünkü Sovyetler, Türkistan Muhtariyeti'nin statüsünü kaldırıp ülkeyi Rusya'ya bağlı bölgesel muhtar devleti adı altında tekrar kendi sömürgesi haline getirmeyi düşünmekteydi. Bu yüzden Türkistanlılar tarafından kurulan millî devlet Ruslarca “ırkçı”, “burjuvazi temelli”, “sınıflara dayalı”, “ihtilâl karşıtı” gibi isnatlarla yaftalanır (<https://tarjumon.uz/5326?script=lat> Erişim tarihi: 10.11.2020).

Türkistan Sovyetlerinin 16-29 Ocak 1918 tarihinde⁸ yapılan IV. Kurltayında Türkistan Muhtariyeti Devleti ile hükûmet üyelerinin varlığı kanun dışı kabul edilir. 29-30 Ocak 1918 tarihlerinde Hokand'da İşçi ve Asker Vekiller Sovyeti'nin toplantısı yapılır. İşte bu toplantıda Türkistan Muhtariyeti Devleti'ni ortadan kaldırmak için sınırsız yetkilerle donatılmış bir “revolüsyon komite” kurulur. Komite başkanlığına Babuşkin adında bir

⁸ Bu tarih, *Özbek Sovyet Ansiklopedisi*'nde 19-26 Ocak 1918 olarak belirtilmiştir. Geniş bilgi için bkz: *Özbek Sovyet Ansiklopedisi*, 1978: 11/376.

Rus seçilir. Türkistanlılardan kimse bu komiteye dâhil edilmez (<https://tarjumon.uz/5326> 17.11.2020). Bu komitenin görevleri şunlardan ibaret olmuştur:

- Türkistan Muhtariyeti Devletini bitirmek.
- Şehir ahalisini silâh zoruyla Sovyet iktidarına boyun eğdirmek.
- “İhtilâl düzeni” tesis etmek.

Bu komite tarafından ileri sürülen silâhlarıyla birlikte teslim olma ve Sovyet yönetimini tanıma ultimatomu Türkistan Muhtariyeti hükûmetinin üyelerince reddedilir. Sovyetlerin asıl maksadı kan dökmek olduğu için kendileri tarafından millî hükûmet üyelerine müzakere için tanınan zamanın dolmasına iki saat kala askerî hareket başlatılır. Sınırsız yetkilere sahip olan komitenin yönetimindeki Kızılordu 19 Şubat 1919 tarihinde Hokand şehrini öğlenden akşama kadar bir taraftan top atışlarıyla diğer taraftan uçaklardan bombalamak suretiyle yerle bir eder. Ardından Türkistanlılar ile Kızıl askerler arasında sokak çatışmaları başlar. Öncü birlikte yer alan Daşnak Ermenileri insanlık tarihinde misli görülmemiş iblisâne cinayetlere imza atarlar. Ermeniler, içinde 500 yaralı ve hastanın tedavi gördüğü hastaneyi ateşe verir ve içindekilerin yanarak can vermesine sebep olurlar. Bunun dışında Hokand pamuk fabrikasında çalışan 50 aileyi tüm fertleriyle birlikte boğazını keserek katlederler. Ermenilerce Hokand şehrindeki 10 mahallede yaşayan herkesin başı gövdesinden ayrılır. Çocuklar kılıçtan geçirilir. Ermeniler, yaptıkları bütün cinayet ve kıyımlar yetmezmiş gibi insanlık vicdanı ile ahlâkına zıt bir şekilde kadın ve kızlara tecavüz ederler, hamile kadınların karınlarını yararak doğmamış bebekleri süngülerinin ucunda gezdirirler (Jo'rayev-Karimov, 2011: 66-67; Togan, 1942-1947: 366-367). Bu vahşetle sarsılan halk korkudan evlerini terketmeye mecbur kalır, Hokand ölüler şehrine döner. Hokand şehri üç gün boyunca yanar. Halkın evi işgalciler tarafından yağmalanır. Bütün değerli eşyalar at arabalarıyla şehirdeki tren garında toplanır ve ardından işgalciler tarafından paylaşılır (<https://tarjumon.uz/5326> Erişim tarihi: Temmuz, 2020). Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin baş şehri Hokand'da gerçekleştirilen tasarlanmış soykırım neticesinde en az 10 bin Türkistanlı öldürülür. 180 köy yakılır. Hokand genelinde 11 bin hane ev, 27 cami, 11 medrese, birçok mektep, dükkân, bakkal ve iş yerleri tahrip olur (Hidiraliev, 2001: 80; Hasanov-Karimov, 2015: 101-102).

Bu bağlamda Türkistan'ın yakın tarihinde meydana gelen söz konusu olaylar; Türk'ün soyuna yapılan kırım ve bu zulme karşı kıyama kalan Türkistan Türklüğünün Millî İstiklâl Mücadelesi Cedit şiirinin ana konusu haline gelmiştir. O dönemde Cedit edebiyatında kaleme alınan şiirlerin konusunu Ceditçi aydınların zihnini ve kalbini uzun zamandır meşgul eden Türkistanlıların maruz kaldığı baskı ve zulüm, Türkistan'ın

kurtarılması, sömürgeye karşı mücadele, millî birlik ve beraberlik, işgale karşı isyan... gibi sosyal ve siyasî temalar teşkil etmiştir (Jo'rayev-Nurullin vd., 2000: 152-153).

Meselâ, Şair Abdurauf Fıtrat, “Sharq/Şark” adlı şiirinde vatani Türkistan’ın geçmişiyle bugününü karşılaştırmakta, milletin maruz kaldığı zulüm ve katliamları, Türkistan’a “özgürlük ve medeniyet” getirmeyi vaat eden “Garblı albastının/Sovyet Rusya’nın” izlediği sömürge politikası sonucunda Türkistan Muhtariyeti Devleti’nin baş şehri Hokand’da Kızılordu ve Ermeniler tarafından işlenen cinayetleri ve yaşanan vahşeti edebî yolla dünya kamuoyuna duyurmakta, insanlık dışı vahşete sessiz kalan dünya devletlerine isyan etmektedir:

Özbek Türkçesi

*O'tlar ora yonib turgan qishloqlar,
Xirmon bo'lib yotg'on gavgdalar jonsiz,
Oqmoqdadir qizil qondan ariqlar,
Tinch turg'onlar talanadir omonsiz.
To'rt-besh yashar bir bolaning boshini,
Boqing, keskin qilich bilan kesmishlar,
Yig'lab turg'on onasining bo'ynig'a
Bir ip bilan osmishlar!...
Yangig'ina kelin bo'lg'on bir qizning
Ko'kragini, eri bo'lg'on yigitning
Jonsiz yotg'on gavgdasi uzra qo'yub
Nayza bilan teshmishlar!...
Xotunlarning pardasi,
Bolalarning yuragi,
Qarilarning gavgdasi,
Yirtilg'on,
Yorilg'on,
Ezilg'on!...
(Qosimov, 2008: 279-280)*

Türkiye Türkçesi

Ateşler içinde yanmakta olan köyler,
Yığın olup serilmiş gövdeler cansız,
Akmaktadır kızıl kandan arklar,
Uslu duranlar talan edilir amansız.
Dört, beş yaşlarında bir balanın başını,
Bakın, keskin kılıçla kesmişler,
Ağlayan annesinin boynuna
Bir ip ile asmışlar!...
Daha yeni gelin olan bir kızın
Göğüslerinin eri olan yiğidin
Cansız yatan gövdesi üzere koyup
Mızrak ile deşmişler!...
Hatunların perdesi,
Balaların yüreği,
Yaşlıların vücudu,
Yırtılmış,
Yarılmış,
Ezilmiş!...

Bu korkunç hadiselerle bizzat şahit olan ve gördüklerini kaleme alan şairlerden biri de Şair Kâmî’dir. Kâmî, Türkistan Muhtariyeti Devleti’ne (“Hokand Fâciasına”) ortak Türkçeyle kaleme aldığı⁹ “Afsusnoma/Teessüfnâme” adlı şiirinde Türkistan Muhtariyeti Devleti’nin kurulduğu Fergana ilinin ve halkının 19 Şubat 1918 tarihinde Türkistan Askerî Valisi Perfileyev’in emriyle top atışlarıyla yok edilmesini tasvir etmektedir. Bu edebî tasvirle şair, Kızılordu ve Ermeni çetecilerinin amansız saldırılarına küçük, büyük, yaşlı, genç, kadın, erkek fark etmeksizin tüm sivil halkın maruz bırakıldığını; mamur olan Fergana ilinin tahrip edilerek

⁹ Çığatay ve İstanbul Türkçesinin dil özellikleriyle.

“çöle” dönüştürüldüğünü yani yerle bir edildiğini büyük bir üzüntüyle haber vermektedir:

Özbek Türkçesi

*Voy, yuz voyki, Farg'ona harob o'ldi, darig',
Zulm o'qi birla bu kun gardi turob o'ldi, darig',
Bu musibatdin ulus cheshmi purob o'ldi, darig',
Ham bari katta-kichik bag'ri kabob o'ldi, darig',
Shahri obod erdi, chun dashti sarob o'ldi, darig'.*
(Qosimov-Yusupov vd., 2004: 136)

Türkiye Türkçesi

Vah, yüz kere vah ki, Fergana harap oldu, eyvah,
Zulmün oku ile bu gün toza döndü, eyvah,
Bu musibetten ulus göz yaşı döktü, eyvah,
Bütün büyük-küçüğün bağı kebâp oldu, eyvah,
Şehri âbâd idi, fakat serap çölü oldu, eyvah.

Fıtrat ve Kâmî'nin şiirlerine konu olan vahşet bazı Bolşevik Rus asker ve yöneticileri tarafından da itiraf edilmiştir. Sovyet yöneticilerinden D. Manjara adlı şahıs kendi hatıra defterinde işlenen cinayetleri:

Millî siyasette yaptığımız hatalar yüzünden Hokand Muhtariyeti meydana geldi. Onu yok ederken başka bir hata daha yaptık. Neredeyse silâhsız olan muhtariyetçilerin yerleştiği eski şehri kuşatma altına almak yerine toplarla vurduk. Sonra daşnakların silâhlı çetelerini üzerlerine saldık. Neticede tecavüz ve kıyım başladı. Bundan muhtariyetçilerle alakası olmayan sivil halk çok büyük zarar gördü (Usmonov-Sodiqov vd., 2006: 240-241).

cümleleriyle itiraf etmiştir. Bu şekilde Ruslar, Türkistan'ı sömürmeye devam etmek adına Osmanlı Türkiyesinde her türlü vahşete imza atan Ermeni çetelerini Türkistan'a getirerek onların Anadolu'da yaptıkları zulüm ve cinayetlerin benzerini Türkistan'da yaptırmak için Müslümanların üzerine salarak âdeta Türk milletinden intikam almaya çalışmıştır (Qosimov, 2008: 499).

Türkistan Muhtariyeti Devleti yıkıldıktan sonra Sovyetlerin Müslümanlara karşı uyguladığı şiddet ve baskı politikaları sistematik hâl alır. Kızılordu ve Ruslar camilerde namaz kılan cemaatin üzerine bomba atacak ve Kur'ân-ı Kerîm'i yakacak kadar azgınlaşır. Zenginler topyekûn hapsedilir, mal ve mülkleri müsadere edilir. Sovyetler o kadar haddi aşar ki, 1918 yılında Rusya'da Lenin'e yapılan bir suikastten mantıksız ve deli divane bir şekilde Türkistanlı Müslümanları sorumlu tutarak onları tutuklamaya başlarlar (Xo'jayev, 2008: 17).

Bolşevikler, Türkistanlılara vaad ettikleri “kendi kaderini” tayin etme hakkını vermedikleri gibi onlara yabancı ve anlaşılmayan Komünistik mefkûreyi dayatırlar. Sovyet hükûmetinin kurulduğu ilk günden itibaren yönetimde Türklere yer verilmez. Haklarının gaspedilmesi bir yana Türkistanlıların millî gururu, asırlar boyunca devam eden örf ve âdetleri, millî değerleri yok edilmeye çalışılır. Kadılık mahkemesi lağvedilir, vakıfların taşınmaz mallarına el konulur, mal ve mülk sahibi olmanın her türlü şekline son verilir (Jo’rayev-Nurullin vd., 2000: 84-85). Bu şekilde Türkistanlılar sindirilmeye ve “mankurtlaştırılmaya” çalışılır.

Bu tür baskı ve dayatmalara maruz kalan Türkistanlılar sonunda Bolşevik Ruslarının emellerinin Çarlık idaresinden farksız olduğuna kanaat getirirler. Sovyetler, Türkistan için bağımsızlık davası güden aydınlara karşı karalama ve zulüm kampanyası başlatır. Bu sebeptendir ki, şair ve yazarlar kendilerinin ve sevdiklerinin canlarını tehlikeye atmamak için eserlerinde mecaz sanatına sıkça başvurmak zorunda kalırlar. Bu yöntemden ustaca faydalanan şairlerden biri Elbek’tir. Elbek, 1921 yılında kaleme aldığı “Qaysi Biri Bo’ri?/Hangi Biri Kurt?” adlı fablunda Sovyetlerin Türkistan ile ilgili gerçek niyetini hayvan karakterlerinin dilinden ifşa etmiştir:

Özbek Türkçesi

*Pichoq bilan qo’ydi uni tez so’yib
Unga qo’yning ikki ko’zi termulub
Joni tipirchilab, yonib ham quyub
Aytar edi ul kishiga: “Ey kishi, ”
Bo’rimi, yo aytgil, endi kim vahshiy?!
Qutqarding sen meni bo’ri ilgidan,
Hamda qo’rqinch shu o’limning vahmidan.
Eng so’ng o’zing bo’ridan da o’zdirding
Ko’rdim, endi chin bo’ri ham sen bo’lding”.*
(Uzoqov, 1999: 134-135)

Türkiye Türkçesi

Bıçak ile hemen koydu soyup.
Ona koyunun iki gözü dikilip,
Can çekişip, üzülp yapıp,
Söyler idi o kişiye: “Ey kişi,
Söyle, kurt mu yoksa insan mı daha vahşi?!”
Kurtardın sen beni kurdun elinden,
Hem de bu korkunç ölümün vehminden.
Sonunda sen kurttan da azgın çıktın,
Gördüm, artık gerçek kurt da sen imişsin.

Şiirin örnek olarak aldığımız bölümünde görüldüğü gibi bir orman söz konusudur. Ormanda bir koyun otlarken, ansızın karşısında beliren bir kurdun tuzağına düşer. Kurt, koyunu yemek istemektedir. Kurt koyunun boğazından ısırıp tam boğmak üzereyken karşısına bir adam çıkarır ve koyunu kurttan kurtarır. Koyun, kurtulduğuna çok sevinir. Ancak koyunun sevinci fazla sürmez. Çünkü bu defa onu kurdun dişlerinin arasından çekip alan adam kendisini kesmek istemektedir. Adam, koyunun boğazına bıçağını dayadığı anda koyun dile gelir ve: “adamın kurttan daha vahşi düşman olduğunu” söyler. Elbek’in bu fablî siyasî özelliğe sahip bir eser olup, burada şair ormanla “Türkistan”a, “kurt” karakteriyle Çarlık idaresine ve son olarak “Adam” karakteriyle de Sovyet idaresine işaret etmektedir.

Türkistanlılar, “yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” misali, şair Elbek’in ifadesiyle kendi vatanlarında her defasında “aç kurt/Çarlık” ve

“açgözlü adamlar/Sovyetler” tarafından boğazlanmışlar; vatanlarını, devletlerini, hürriyetini, kutsallarını, hayatlarını, ailelerini, sevdiklerini; mal ve mülklerini, izzet ve şereflerini kaybetmeye mecbur bırakılmışlardır. Tabiatıyla bu kadar kötülüğe karşı imanlarının gereği olarak Türkistanlıların kıyama kalkması kaçınılmaz olmuştur. Türkistan genelinde halk, Ceditçi aydınların önderliğinde, “Türkistan’ın Rusya’dan Özgürlüğü İçin!”, “Zalimlersiz Bir Türkistan İçin!”, “Türkistan, Türkistanlılar İçin!” gibi şiarlarla siyasî taleplerini dile getirerek Sovyetlere karşı isyan hareketi başlatır (A’zamxo’jayev, 2000: 151).

Ceditçiler, Sovyetlere karşı başlattıkları silâhlı mücadele hareketini Türkistan Millî İstiklâl Hareketi adıyla tek çatı ve kumandanlık altında birleştirmeye, hareketi ideolojik ve teşkilatlandırma yönlerinden desteklemeye çalışmışlardır. Bu maksatla Ceditçi aydınların bazıları Korbaşı olup doğrudan ve fiili olarak savaşa iştirak etmişler, bazıları da korbaşı karargâhları ile hükûmetlerde¹⁰ danışman olarak görev yapmışlardır. Ayrıca onlar, korbaşıların arasında mevcut olan ihtilafları bertaraf etmeye büyük çaba sarfetmişlerdir. Meselâ, “İttihad-i Terakkî”, “İttihad-i Millî” ve “Millî İstiklâl” örgütlerinin önde gelen temsilcileri olan Münevver Kâri, Osmanhacı Tohtahocayev, İsrailcan İbragimov, Âbid Saidov, Tengrikul Maksudov, Zeynütdin Kâri Nasritdinov, Abdullah Hacı Gafurov ve niceleri fiilen korbaşıların karargâhlarında siyasî rehber, danışman ve telgrafçı olarak görev yapmışlardır (Jo’rayev-Karimov, 2011: 298).

Yeni müstemleke düzenine karşı Millî İstiklâl Mücadelesi başladıktan sonra bir kısım Ceditçi aydın ve şairler eline silâh alıp cepelerde düşmana karşı cihad etmiş, diğer bir kısım Ceditçi şairler ise cephe gerisinde kalemleriyle mücadele etmişlerdir. Onlar, yıkılan devletleri için âdeta şiirleriyle yas tutmuşlar, Türklüğü düşmandan intikam almaya çağırılmışlardır. Türkistan Millî İstiklâl Mücadelesi’nin başlamasıyla birlikte konjonktürel gelişmelere bağlı olarak Özbek Cedit şiirinde yeni konular ortaya çıkmıştır. Devleti yıkılmış Türkistanlıların ruh hali, istek ve plânları cihad, kılıç, kın, kalkan, sınıf, mücadele, hürriyet, cesaret, Türk-İslâm devletlerinden yardım umudu... gibi kavramlar da şiirlere yansımıştır. Meselâ, Özbek şairi Batu’nun “Qilich/Kılıç” (1925) adlı şiiri buna örnek teşkil etmektedir. Şair, mezkûr şiirinde vatan ve milletin hür olmasının tek ve son yolunun ancak silâhlı mücadeleden yani Türkistan Millî İstiklâl Mücadelesi’nden geçtiğini vurgular:

Özbek Türkçesi

*Sınıf sınıfni yanchmoq bo’lganda,
Har yov ko’ngliga vahshat to’lganda,*

Türkiye Türkçesi

Sınıf sınıfı ezmek istediğinde,
Düşmanın gönlü vahşetle dolduğunda,

¹⁰ Harezmi Devleti, Buhara Millî Devleti ve Türkistan Muhtariyeti Devletlerinin hükûmetlerinde.

*Gullar egasiz qolib so'lganda,
Qilich saqlanib qinda qolganmi?*

*Siniq qalqonlar qonda qolganda,
Qonlar tarixga uya solganda,
Boyqush do'stini tilga olganda,
Qilich duodan chetda qolganmi?*

*Umr ildizin ayamay uzgan,
Qonlar ichida to'lg'onib suzgan,
Chaman yerida zo'r cho'llar tuzgan
Qilich jahonda yana qolsinmi?*

*Zo'rlik taxtini ko'tarib yurgan,
Qullar baxtini do'zaxga burgan,
Isyon kuchini parchalab turgan
Qilich uchun erk cholg'u cholsinmi?!*

*Qilichga qarshi qilichli isyon,
So'ngra jannatlar yaratgay har yon...
(Botu, 2004: 61-62)*

Güller sahipsiz kalıp solduğunda,
Kılıç kınında saklı mı kalmış?

Kırık kalkanlar kan içinde kaldığında,
Kanlar tarihe yerleştiğinde
Baykuş dostunu andığında,
Kılıç duadan uzakta mı kalmış?

Hayatın kökünü acımadan üzen,
Kanlar içinde kıvranıp yüzen,
Çimenlik yerde zor çöllere düzen
Kılıç cihanda yine mi kalsın?

Zulüm tahtını yüceltip giden,
Kulların bahtını cehenneme çeviren,
İsyan gücünü paramparça eden
Kılıç için hürriyet çalğı mı çalsın?!

Kılıca karşı kılıçlı isyan,
Sonra cennete döner her yan...

Şiirde geçen kılıç, kın, kalkan, düşman, sahipsiz gül, kırık kalkanlar, baykuş, dua, kan, çimenlik, çöl, sınıf, isyan gibi kelimeler şair tarafından özenle seçilmiş kelimeler olup Türkistan Millî İstiklâl Mücadelesi'nin tarihî arka plânının yanı sıra Rus müstemele sisteminin Türkistan ve halkına reva gördüğü zulüm ve haksızlıkları ifade etmektedir. Şair Batu, güle benzettiği vatanına baykuşlar (Sovyetler) tarafından tıpkı dostları (Çarlık Rusya) gibi muamele yapıldığı için “çimenliğin” (Türkistan'ın) “çöllere” (viraneye) döndüğünü ve “güllerinin” (Türkistanlıların) soldurulduğunu yani kanlarının akıtıldığını belirtmektedir. “Zorluk tahtı” (Çarlık ve Sovyet iktidarının) devam etmesiyle sözde “sınıf” mücadelesi adı altında “kulların/kölelerin bahtı” cehenneme çevrilmiştir. Dolayısıyla şaire göre halkının başını kesen bu zorba “tahtlara/iktidarlara” karşı kılıçla muamele etmek artık Türkistan'ın her ferdi için farzdır.

Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin yıkılmasıyla hayal kırıklığına uğrayan şairlerden biri de Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan'dır. Çolpan, genelde Çarlık Rusya'nın özelde Sovyetlerin ikiye bölünmüş siyasetini “Yana Qor/Yine Kar” adlı şiirinde şu şekilde ifşa etmiştir:

Özbek Türkçesi

*Yana qor! Oq kafan o'raldi yana,
Yana ko'k quydi yerga parlarini;
Qarg'aning tillari buraldi yana,
Yana qish chorladi "nafarlar"ini...*

*Yana qish...qor-kafan yopildi yana
Karg'aga to'y, o'yun topildi yana!..
(Özbay, 1994: 370)*

Türkiye Türkçesi

Yine kar! Ak kefen sarıldı yine,
Yine gök tüylerini döktü yere;
Karganın dili döndü yine,
Yine kış “askerlerini” davet etti...

Yine kış...kefen gibi kar örtüldü yine
Kargaya düğün, oyun fırsatı doğdu yine!..

Çolpan'ın söz konusu şiirde kullandığı isim ve fiiller Türkistan'da Rus sömürgeciliğinin mahiyetini, sürecini ve özetini üstü kapalı bir dille ortaya koymaktadır. Bu bağlamda şair, soğuk Rusya ülkesi ile Sovyetleri "kar", "kış", "ak kefen", "karga" sıfatlarıyla sembolleştirmiştir. "Karganın dilinin buralması/dönmesi" ifadesine gelince, Bolşeviklerin verdikleri sözde durmayarak tıpkı Çarlık Rusya gibi sömürge siyasetini savunmaya ve devam ettirmeye karar verdiğinin göstergesidir. Bunun için "kışın neferlerinin" yani Kızıldoru ve avaneleri olan Ermenilerin Türkistan'ı ele geçirecek kontrolü yeniden ele alması gerekir. Türkistan'da kendi hâkimiyetini kurmak, halkını köleleştirmek, maddî ve manevî zenginliklerini talan etmek şairin tabiriyle "kargalar için yeni bir düğün ve eğlencedir".

Çolpan, içinde doğup büyüdüğü "gülzarına/vatanına" "kargaların/Rusların" değil, ülkenin asıl sahipleri olan "bülbüllerin/Türklerin" hâkim olmasını ister. Fakat onun bu isteğinin gerçekleşmesi için "gülzardan/Türkistan'dan" "kargaların/Rusların" "kılıç" yani güç kullanarak kovulması lazımdır. Bu yüzden "Kargaların" güçlü cüssesi, keskin gagaları (tam teçhizatlı modern ordularına) ve açgözlülüklerine karşı "bülbüllerin" güç birliği yapmaları ve ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Çolpan'ın "Qilich va Qon/Kılıç ve Kan" adlı şiiri işte bu harekete (Türkistan Millî İstiklâl Hareketi) ithaf edilmiştir:

Özbek Türkçesi

*Qilichim qında qolmasin, chiqsin,
Tig'iga tillarim tomizsin qon,
Amalim qonli tig'ini o'psun,
Qolmasin qonni sevmagan bir jon!
(Özbay, 1994: 340)*

Türkiye Türkçesi

Kılıcım kınında kalmasın, çıksın,
Dilim, ucuna kan damlatsın,
Emelim, kılıcın kanlı tığını öpsün,
Kanı sevmeyen bir tek insan kalmasın!

Çolpan'a göre Ruslarla (Çarlık ve Sovyet) sulh yoluyla anlaşmak imkânsızdır. Bu sebeple şairin "emelinin" (vatanının işgalcilerden kurtarmanın) gerçekleşmesi ancak ve ancak silâhlı mücadeleyle olabilir. Bu sebeple vatanın hürriyeti uğrunda herkes eline kılıç alıp Türkistan'ın yeniden bağımsız ve büyük bir devlet olması için çok kan akıtmaları, yani can verip can almaları gerekir. Fakat asırlardır hanlıklar arasında devam eden iç savaşlar, kadim-credit çekişmeleri, çağa ayak uyduramamış eğitim sistemi, ülkenin kendini geliştirememiş olması (askerî, teknik, ekonomik...) gibi faktörler Türkistan Millî İstiklâl Hareketi'nin gücünü zayıflatmıştır. Dolayısıyla işgalcilere karşı mücadelede Türkistanlı aydınlar kendilerinden daha ileri durumda olan Türk-İslâm ülkelerinden yardım talebinde bulunmuşlardır. Meselâ, şair Çolpan'ın şahsında Türkistanlı Ceditçiler Türk dünyasının ortak düşmanı olan Ruslara karşı Türkiye'den ilmî, siyasî ve

askerî alanlarda destek istemişlerdir¹¹. Konuyla ilgili dönemin Ceditçi aydınlarından Hacı Muin *Mehnatkashlar Tovushi/Emekçilerin Sesi* adlı gazetenin 15 Şubat 1920 tarihli sayısında “Yoshlar! Yurtning Umidi Yolg’iz Sizgadur/Gençler! Yurdun Ümidi Yalnız Sizdedir” başlıklı makalesinde şu bilgileri paylaşmıştır:

Esaretten kaçıp vatanına gitmekte olan Osmanlı kandaşlarımız bizim cehaletimize çok üzülerken geçici de olsa birkaç gün rehberlik etmek için Türkistan’da bulunup fedâkârâne hizmetlere giriştiler. Osmanlı kandaşlarımız sadece bilimsel cihetten değil, aynı zamanda hükûmet ve fırka işlerine girişip siyasî cihetten de bize rehberlik etmektedirler (Muin, 2005: 65-66; Çakıröz, 1997: 196-197).

Doğu Türklüğünün Batı Türklüğü Türkiye’den istediği yardımlar sadece siyasî ve ilmî cihetlerle sınırlı kalmamış, tabiri caizse *bıçağın kemiğe dayandığı* bir dönemde askerî cephelere kadar ulaşmıştır. Türkistanlı aydınlar dünyanın en güçlü, en donanımlı ordusuna karşı tek başlarına başarılı olamayacaklarını bildikleri için savaşın seyrini değiştirmek adına Türkiye’den asker talebinde bulunmuşlardır. Bu talep, Çolpan’ın ortak Türkçeyle kaleme aldığı “Yurish Marshi/Yürüyüş Marşı” adlı şiirinde edebî yönden net bir şekilde ifade edilmiştir:

Özbek Türkçesi

*Hade, yur, qardosh, tog’ dema, tosh dema,
Qizil Turon uchun mol va bosh dema!
Har bir qadamingda qip-qizil qonlarla,
Onang Turon kutadir ulug’ shonlarla!
Ko’p yilgi hasratlar, qayg’ular ko’nglina,
“Kel, qutqar, o’g’lim!” deb yolınur sanga.
Bugun umidi sen ozod o’g’linda,
Qutqarmay, solma qilichni qingal!...
(Qosimov-Yusupov vd., 2004: 287)*

Türkiye Türkçesi

Hadi, yürü, kardeş, dağ deme, taş deme,
Kızıl Turan için mal ve baş deme!
Her bir kademinde kıp-kızıl kanlarla,
Anan Turan bekler ulu şanlarla!
Uzun yılların hasret ve kaygıları gönlünde,
“Gel, kurtar, oğlum!” diye yalvarır sana.
Bugün ümidi sen âzât/hür olan oğlunda,
Kurtarmadan, sokma kılıcını kınına!..

Türkistan Türklüğünün adına şair Çolpan tarafından yapılan bu yardım çağrısına her ne kadar kendisi savaş içinde, yoksul ve perişan bir halde olsa da, Anadolu Türk ordusundan karşılık gelmiş, Enver Paşa başta olmak üzere birçok Osmanlı Türk subayı şairin ifadesiyle “ana”ları olan Turan’ı düşmandan kurtarmak için kardeşlik ve evlatlık görevini yerine

¹¹ Türkistan Muhtariyeti Devleti’nin kurucularından Zeki Velidî Togan’ın aktardığına göre, 1921 yılının Temmuz ayında Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi azası Soysallı İsmail Suphi Bey Türkistan’a gelerek Ceditçi liderlerin isteği üzerine “siyasî ve içtimâî ilmihal” (anayasa metni) yazar. Yedi bölümden ibaret olan bu ilmihalin ilk bölümü “siyaset kaideleri/kuralları” (10 madde), ikinci bölüm “askerlik maddesi” (7 madde), üçüncü bölüm “maarif kaideleri” 11 madde, dördüncü “sıhhat ve riyazet kaideleri” 13 madde, beşinci “iktisat kaideleri” 11 madde, altıncı “dîn ve ahlâk kaideleri” 17 madde, yedinci umûmî kaideler 3 madde, toplam 72 maddeden oluşmuştur. Bütün bu maddeler siyasî, dînî, askerî, iktisadî ve sosyal cephelerde Türkistanlıların hürriyeti ve bağımsız bir devlet kurmaları için takip edilecek yol programı olmuştur. Geniş bilgi için bkz: Togan, 1942-1947: 415-416.

getirmek amacıyla şiirde geçtiği gibi “dağları, taşları aşmışlar, mallarını ve başlarını” ortaya koyarak Sovyetlere karşı aziz canlarını feda etmişlerdir¹².

Türkiyeli askerlerin bu girişimleri tabii olarak işgalci Sovyetlerin hoşuna gitmez, her şekilde buna karşı çıkılır. Ruslar, her zaman usta oldukları taktiklerinden fitne enstrümanını devreye sokar. Yani Türkler arasına nifak tohumları ekmek amacıyla yerli uşakları vasıtasıyla Türkistanlı ve Türkiyeli mücahitlerin arasında fitne çıkarmaya çalışırlar. Meselâ, Buhara’da görev yapan ve en büyük Rus yalakası olan komünist lider Alimcan Akçurin’in kendisini halkın önünde küçük düşürmek için söylediği: *Siz Türksünüz ve ülkeniz düşman işgali altında. Askerî gücünüzü orada kullanırsanız, sizin için daha iyi olur, tuzak dolu lafına Enver Paşa:*

Türkiye’yi kurtarabilecek nitelikte olan bir çok arkadaşım var. Bundan kuşku duymayın. Orada arkadaşlarımız bütün güçleri ile mücadele ediyorlar. Bu ülke de benim anavatanımın bir parçasıdır. Buradaki hemşehrilerimin damarlarında dolaşan kan ile benim kanım aynı kandır. Bu ülke Rusların değil, sadece Türklerindir. Nasıl buradan insanlar Türkiye’yi kurtarmak için gitmişlerse, ben de burada düşmanlara karşı savaşmak için bulunmaktayım. Türkler nerede olurlarsa olsunlar hür ve bağımsız olmalıdırlar (Hayit, 1997: 204).

cevabını vermek suretiyle Sovyet rejimine şair Çolpan’ın tabiriyle “anası” Türkistan’ı kurtarmadan “kılıcını kınına sokmayacağı” mesajını iletmış olur.

Fergana’daki mücahitlerle bile baş edemeyen Sovyetler, Enver Paşa’nın Türkistan Millî İstiklâl Hareketi’nin başına geçmesiyle çok müşkül duruma düşer (Xo’jayev, 2008: 117). Enver Paşa’nın liderliğindeki Türkistanlı mücahitler Kızıldordu’ya kök söktürüp büyük zaferler elde etmeye başlayınca Sovyet hükûmeti, Enver Paşa’ya elçi göndererek sulh teklifinde bulunur ve karşılığında Buhara Cumhuriyeti’nin batısındaki şehir ve illerden kendisi için bağımsız bir devlet kurabileceği teklifinde bulunur. Rusların bu alçakça teklifine Enver Paşa: *Sulh anlaşması, ancak Türkistan topraklarında var olan tüm Rus askerlerinin çıkarılmasından sonra söz konusu olabilir (Qosimov, 2008: 291)* cevabını verir.

Hatta Enver Paşa daha da ileri giderek 15 Nisan 1922 tarihinde kendi karargâhının bulunduğu Kâfirun’da Türkistan’ın dört bir köşesinde cihat eden korbaşları bir kongre yaparak toplar ve bu kongrede oy birliğiyle Rusların kendisine yaptığı sözde “devlet” teklifine Türkistan Türk İslâm Cumhuriyeti adında yeni millî bir devlet kurarak rest çeker (Hayit, 1997:

¹² Enver Paşa ve arkadaşı Cemal Paşa, Rusları kandırmak için Türkistanlılardan ordu kurup İngiliz emperyalizmini yıkmak amacıyla Hindistan’a yapılacak sözde sefere hazırlık planları yapmışlardır. Onların bu fikri aslında Türkistanlıları Sovyet Rusya’ya karşı istiklâl mücadelesine hazırlamaktan ibaretti. Geniş bilgi için bkz: Togan, 1942-1947: 429-430; Bademci, 2008: 47-56, 60-61.

209). Çünkü Türkistanlı aydınlar nihayetinde Sovyet müstemlekesinden kurtulup Türkiye ile birleşmek istemektedirler.

Konuyla ilgili Münevver Kâri Abdureşidhanoğlu'nun 30 Ocak 1930 tarihinde yazdığı “Türkistonda Hukumat Tuzish Masalasi/Türkistan'da Hükûmet Kurma Meselesi” adlı makalesinde, Türk ordusunun Bakü'yü kurtarmasının Türkistan halkını çok heyecanlandırıldığını, görüşü ne olursa olsun bütün Türkistanlıların buna sevindiğini; onlar için Rusya esaretinden kurtulup Türkiye'ye ilhak olmaya bir umut peyda ettiğini yazmaktadır. Kâri'ye göre o dönemde Türkistanlılar arasında Türkiye'ye olan muhabbet ve Türkçülük ruhu son derece kuvvetli olup Türkistan'ın Türkiye'ye ilhak olması fikrine karşı çıkacak kimsenin olmadığını bildirmektedir. Ayrıca Ceditçiler tarafından kurulan Türkistan İttihad-ı Terakkî cemiyeti *Türkistan, Türk askerleri tarafından alındığı takdirde* şerhi düşülerek *Türkistan'ın Türkiye'ye ilhakı için taraftır* başlığıyla teskere bile çıkarmıştır (Abdurashidxonov, 2003: 146).

Sonuç

Bolşevik ihtilâli'nin ardından Türkistan'da meydana gelen, yukarıda zikredilen tarihî, siyasî ve askerî olaylar ve bunların doğurduğu sonuçlar Özbek Cedit şiirine konu olmuştur. Çolpan, Hamza, Fitrat, Batu, Elbek, Abdullah Avlânî, Kâmî, Sıdkıy... gibi Ceditçi şairler o dönemde meydana gelen olayları tüm çıplaklığıyla şiirlerinde terennüm etmişlerdir. Özellikle Türkistan Muhtariyeti Devleti'nin kuruluşu için yapılan mücadele, Türkistan Muhtariyeti'nin ilânı, Türk dünyası ve halklarının “düşmana” karşı birlik olma çağrıları, Türkistan Muhtariyeti'nin Sovyetler tarafından yıkılışı, Türkistanlılara uygulanan soy kırım, Sovyetlerin münafıklığı, vatani özgürlüğe kavuşturma, isyan ve kardeş Anadolu Türklüğünden yardım isteği gibi temalar Özbek Cedit şiirinin esas konusunu oluşturmuştur.

Ceditçi şairler, şiirlerinde bazen açıktan bazen de can güvenlikleri sebebiyle örtülü bir şekilde müstemlekeci Sovyetleri ve onların Türkistan'da uyguladıkları zulüm siyasetini değişik motif ve teşbihlerle ifşa etmişlerdir. Bu bağlamda “karga”, “baykuş”, “kurt”, “kara bulut”, “kış”, “kar”, “zulüm”, “soğuk”, “kılıç”, “sınıf”, “kefen”, “zorluk tahtı” gibi motiflerle Sovyet Rusya ifade edilmiştir. İşgal altındaki Türkistan ve esaret hayatı yaşayan Türkistanlılar için ise “bülbul”, “sahipsiz solgun gül”, “bahçe”, “çimen”, “çöl”, “koyun”... gibi motifler kullanılmıştır. Sovyetlere karşı isyan ve mücadeleyi ihtiva eden şiirlerde ise “vatan”, “bayrak”, “millî marş”, “hürriyet”, “birlik ve beraberlik”, “isyan” “kılıç”, “kırık kalkan”, “kan”, “cesaret”, “şan” “vicdan”, “namus”, “dua”, “tarih” gibi değeri yüksek kutsal kavramlara bolca yer verilmiştir.

Özbek Ceditçi şairleri söz konusu motiflerden faydalanarak bir taraftan şiirlerinde verdikleri örneklerle Çarlık Rusya ile Sovyet Rusya’yı karşılaştırarak Rus sömürge siyasetinin sadece renk ve ideoloji yönünden değiştiğini dile getirmişler, diğer taraftan ezilen, sömürülen, öldürülen, hakları gasp edilen, vatani işgal edilen Türkistanlıları söz konusu yeni “kı-zıl imparatorluğa” karşı silâhli mücadeleye davet etmişlerdir. Dolayısıyla Ceditçi şairlerin şiirlerine millî tarih ile İslâm dininin mukaddes kaynakları olan Kur’ân-ı Kerîm ve hadisler kaynaklık etmiştir. Ayrıca “şanlı geçmiş” yani ortak Türk tarihi ve devlet adamlarına (Cengiz ve Timur) atıfta bulunularak “Türk”, “Türkoğlu” gibi özel isimlerin yanı sıra “Turan”, “Türkistan”, “Kâbil”, “Hindistan” gibi ülke ve şehir adları ön plana çıkarılmak suretiyle “ortak düşmana” karşı Türk-İslâm dünyasının dayanışmasının önemi vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

- ABDURAXIMOVA, N. A - ERGASHEV, F. R (2002), *Turkistonda Chor Mustamlaka Tizimi*, Akademiya Neş., Toshkent.
- ABDURASHIDXONOV, Munavvar Qori (2003), *Tanlangan Asarlar*, Ma’naviyat Neş., Toshkent.
- A’ZAMXO’JAYEV, Saidakbar (2000), *Turkiston Muxtoriyati*, Ma’naviyat Neş., Toshkent.
- ALLWORTH, Edward (1964), *Uzbek Literary Politics*, Mouton & Co., London-The Hague-Paris.
- BADEMCI, Ali (2008), *1917-1934 Türkistan Millî İstiklâl Hareketi Korbaşılar ve Enver Paşa (II)*, Ötüken Neş., İstanbul.
- Botu (2004), *Tanlangan Asarlar*, Şark Neş., Toshkent.
- ÇAKIRÖZ, Raci (1997), “Tarix Tilga Kirganda, Yuragimga Yaqin Go’shalar, Turk Subayining Xotiralari”, *Jahon Adabiyoti Dergisi*, S. 5, s. 196-205.
- HASANOV, B. - ARIFDJANOV E. K vd., (2004), *Istoriya Uzbekistana II*, Akademiya MVD Yay., Toshkent.
- HASANOV, Bahtiyor - KARIMOV, Naim vd., (2015), *Milliy Matbuotimizning Ikki Durdonasi*, Mumtoz So’z Yay., Toshkent.
- HAYÏT, Baymirza (1997), *Basmacılar-Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1917-1934)*, TDV Yay., Ankara.
- JO’RAYEV, M – NURULLIN, R vd., (2000), *O’zbekistonning Yangi Tarixi-II: O’zbekiston Sovet Mustamlakachiligi Davrida*, Sharq Neş., Toshkent.

- JO'RAYEV, Narzulla - KARIMOV Shodi (2011), *O'zbekiston Tarixi-O'zbekiston Sovet Mustamlakachiligi Davrida II*, Sharq Neş., Toshkent.
- Komision (1971-1980), *O'zbek Sovet Entsiklopediyasi*, O'zbek Sovet Entsiklopediyasi Bosh Neş., Toshkent.
- Komision (2000-2005), "O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi (R harfi)", *O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi*, Davlat Ilmiy Neş., Toshkent.
- Komision (2006-2008), *Özbek Tilining Izohli Lug'ati*, O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi Davlat Ilmiy Neş., Toshkent.
- MUIN, Hoji (2005), *Tanlangan Asarlar*, Ma'naviyat Neş., Toshkent.
- NIYOZIY, Hamza Hakimzoda (1988), *To'la Asarlar To'plami II. Cilt*, O'zbek SSR Fan Neş., Toshkent.
- ÖZBAY, Hüseyin (1994), *Çolpan'in Şiirleri*, TKAE Yay., Ankara.
- SHAMSUTDINOV, Rustambek - KARIMOV, Shodi (2010), *Vatan Tarixi III (O'zbekiston Sovet Mustamlakachiligi Davrida)*, Sharq Neş., Toshkent.
- SODIQOV, Hamdam - JO'RAYEV, Narzulla (2011), *O'zbekiston Tarixi-Turkiston Chorizm Mustamlakachiligi Davrida*, Sharq Neş., Toshkent.
- TOGAN, A. Z. Velidî (1942-1947), *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, Arkadaş İbrahim Horoz ve Güven Bas., İstanbul.
- TÜRKİSTANÎ, Musa (1979), *Uluğ Türkistan Fâciası*, Reşîd Mat., Medine.
- USMONOV, Q – SODIQOV, M vd., (2006), *O'zbekiston Tarixi*, Iqtisod-Moliya Yay., Toshkent.
- UZOQOV, Haydarali (1999), *Elbek-tanlangan asarlar*, Sharq Neş., Toshkent.
- QOSIMOV, Begali (1979), *Abdulla Avloniy-Toshkent Tongi*, O'qituvchi Neş., Toshkent.
- QOSIMOV, Begali – YUSUPOV, Sharif vd., (2004), *Milliy Uyg'onish Davri O'zbek Adabiyoti*, Ma'naviyat Neş., Toshkent.
- QOSIMOV, Begali (2008), *O'zbek Adabiyoti va Adabiy Aloqalari Tarixi*, Fan va Texnologiya Yay., Toshkent.
- WHEELER, Geoffrey (1962), *Racial Problems In Soviet Muslim Asia*, Oxford University Press, Great Britain.

_____ (1966), *The Peoples of Soviet Central Asia*, The Bodley Head Ltd., London.

XO'JAYEV, Mansurxo'ja (2008), *Shermuhammedbek Qo'rboshi*, Sharq Neş., Toshkent.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/tarix/turkiston-muxtoriyatining-madhiyasi.html>